

PROJEKT: ARKEOLOGINS ILLUSTRATÖRER

Under andra hälften av 1800-talet tid växer arkeologin fram som en egen vetenskapsgren liksom den arkeologiska undersökningen som vetenskaplig metod. I Norden, och särskilt i Sverige, var arkeologer som Hans Hildebrand och Oscar Montelius ledande i utvecklingen av den *typologiska* metoden. Den vetenskapliga argumentationen inom typologin byggde på föremålets förändring över tid, där illustrationer av föremål var centrala för att leda teorierna i bevis. Men för att få genomslag behövde den nyvunna kunskapen också spridas i tryck, varför mängder av illustrationer producerades till facktidskrifter, avhandlingar, böcker och museikataloger. När behovet av detaljerade illustrationer växte anlätades därför professionella tecknare och konstnärer för dessa arbeten, även Vitterhetsakademien anställde egna tecknare.

Teckningarna av arkeologiska föremål har reproducerats vid mängder av tillfällen inom såväl den akademiska som den populärvetenskapliga arkeologin och används i stor utsträckning än idag. Trots detta är kunskapen om de illustratörer som producerade bilderna och arbetsprocessen bakom bilderna begränsad. Jag menar att bilderna behöver lyftas fram som en grundförutsättning för framväxten av arkeologin som vetenskap. Och målet med mitt projekt är att genom arkivstudier och andra metoder lyfta fram dessa arbeten i sin egen rätt - som vetenskapliga illustrationer gjorda av högkvalificerade tecknare och konstnärer.

Några av de frågeställningar som ställdes upp inför det inledande arkivarbetet var:

- Vilket material i ATA kan kopplas till arkeologins illustratörer? Finns det några spår som kan berätta om dialogen mellan arkeologer och illustratörer/konstnärer?
- Vilka typer av illustrationer användes i utställningar (på SHM) och vilka illustratörer/konstnärer har producerat dem?

När det gäller de *vetenskapliga illustrationerna* har mitt arbete fokuserat på tiden för arkeologins framväxt från ca 1880 – 1950-tal, med exempel fram till 1990-talet. Genomgången av *utställningsdokumentation* har avgränsats från tillkomsten av Historiska museet på Nationalmuseet fram till 1970-talet, samt översiktligt till 1990-tal. Senare dokumentationer av utställningar återfinns på Historiska museets arkiv. I samband med arbetets planering och genomförande har jag haft stor hjälp av Ola W Jensen och Henning Hansen, liksom övrig personal på arkiv och bibliotek på ATA. Dialogen har varit en förutsättning för att hitta relevanta ingångar, då en central del av arbetet bestod av att identifiera i vilka delar av arkivet materialet återfinns, och hur det är organiserat.

Arkiv – genomgången material

Topografiska arkivet, mappar med teckningar från Östergötland: Stenålder, Bronsålder, Järnålder. För jämförelse även Gotland: bronsålder/järnålder.

Enskilda arkiv 33 – Harald Faith-Ell (efterlämnade papper Vol 1, F1:1, Vol 2 1947-52)

Historiska museets utställningsdokumentationer foton:

- SHM i Nationalmuseum förhistoriska avd. 1
- Interiörer bronsålder 9
- Myntkabinettet 13
- SHM:s Nybyggnad 1943 nr 8a, 12. Interiör, medeltid, textilier, nyare tid, entrén, stenålder (8a, 12), bronsålder (9), järnålder (10)
- SHM tillfälliga utställningar (31 - 49)

Historiska museets utställningsdokumentationer dokumentation, brev m m:

- SHM Handlingar rörande utställningsverksamhet: museets utställningar samt tillfälliga utställningar, 1929 – 1973, 20 mappar.

Bibliotek – genomgången material

På ATA:s bibliotek återfinns de flesta av de monografier/avhandlingar som illustrationerna producerades för, samt de vetenskapliga tidskrifter där lejonparten av illustrationerna publicerades; t ex Antiquarisk tidskrift, Månadsbladet, Fornvännen. Teckningarna återges oftast utan signatur i tidskrifterna, men i ingressen kan anges att ”de flesta teckningarna äro utförda af Olof Sörling” eller så tackas tecknaren i förordet. Det är vanligt att illustratörerna inte namnges alls, eller att det endast finns en hänvisning till den publikation där bilden ursprungligen publicerades.

- Urval ur Antiquarisk tidskrift för Sverige, 1864 – 1924, Månadsblad (KVHAA) 1903 – 1907, Fornvännen 1906 –
- Nordisk Familjebok, t ex 28:e bandet, om Olof Sörling
- Urval av litteratur kring ämnet arkeologiska illustratörer, tillgängligt i läsesalen på ATA

Resultat

Illustrationerna av föremål återfinns framför allt i det topografiska arkivet, sorterat på landskap och socknar. Materialet är mycket omfattande, varför jag fokuserat på det östgötska materialet som jag känner till väl med mapparna för bronsålder och järnålder från Gotland som jämförelsematerial. Mapparna innehåller främst illustrationer av föremål i Historiska museets samlingar, men även andra museer och enskilda privata samlingar är representerade. I de fall teckningarna är signerade är oftast Olof Sörling eller Harald Faith-Ell upphovsmän, samt i mindre utsträckning Bengt Händel. Flera andra tecknare förekommer regelbundet, samt signaturer jag ännu inte kunnat koppla till namn. Stilmässigt kan huvuddelen av de osignerade teckningarna identifieras som verk av Sörling, men även Faith-Ell som ofta arbetar med en laveringsteknik som skiljer sig från den vanligare pricktekniken. I materialet finns också enklare fyndteckningar gjorda av arkeologer, eller den som hittat föremålet. Den enda tecknaren

med en egen personakt är Harald Faith-Ell (2 mappar). Särskilt intressant är en serie med skisser över vikingatida silverringars flätornamentik, med bevarade koppartrådsflätor som visar hur FE experimenterat med olika flätningar för att kunna avbilda ringarnas uppbyggnad.

Genomgången av *illustrationerna* har givit en god första inblick i vilken typ av material som finns på ATA och som kan kopplas, direkt eller indirekt, till arkeologiska illustratörer och vilka tekniker dessa använt. Det omfattande materialet ger i sig en bild av den vikt som har lagts på föremålsteckningar inom arkeologin. Intressant är att många teckningar gjorts på uppdrag av arkeologer som valt teckningar snarare än fotografier för att exemplifiera sina resonemang, trots att fototekniken sedan länge varit väl utvecklad. Det bevarade och omfattande materialet på ATA avspeglar därmed också i sig självt hur ett vetenskapligt och bildmässigt ideal har formerats.

Genomgången av *utställningarna* på SHM har visat att olika typer av illustrationer använts, men sparsamt - fokuset har varit föremålen i sig själva. Om illustrationer förekommer kan de sägas ha haft tre funktioner: förklarande, fördjupande eller stämningsskapande i en dialog med föremålen. Med tiden får fotografiet ett stort utrymme, och tillfälliga utställningar består ofta till stor del av fotografier. Enstaka teckningar återfinns, men de är vanligen mer schablonartade med vissa undantag som när mer kända illustratörer och konstnärer anlitas för stämningsskapande bilder. Men även fyndteckningar av t ex Sörling lyfts in – talande nog också i den nu aktuella utställningen på HM! Även arkeologerna själva får nu ta plats i museets utställningar, som i utställningen "Arkeolog 67" där arkeologins metoder och resultat visades upp. Från 1980/90-talet blir illustrationer och ljussättning som skapar stämningar och ger kontexter till föremålen vanligare, liksom illustrationer av forntidens människor. Forskning har också visat hur dessa bilder kan ha förstärkt förlegade normer och föreställningar om forntiden på ett tydligare sätt än vad de rena föremålsutställningarna gjorde (Bünz 2015). Men även humor kan nu få plats. I utställningen "Arkeolog 67" fanns skämtteckningar om arkeologer och i utställningen "Kungen gräver" år 1972 fanns vänliga, men skämtsamma teckningar som visade den arkeologiintresserade kungen.

FÖRELÄSNINGAR OCH KOMMANDE ARBETE

De inledande resultaten från mitt arbete på ATA presenterades på ett seminarium med Rettigstipendiaterna 11/12 2024. [Symposium med Rettigstipendiater -Riksantikvarieämbetet](#)

Efter detta har två ansökningar skickats in för att kunna fortsätta arbetet med projektet, med fokus på fördjupande arkivarbete på ATA, Historiska museet och Östergötlands museum samt författande av texter:

- Längmanska kulturfonden (projektansökan avslogs)
- Åke Wibergs stiftelse – besked ges i december 2025

Delar av projektets resultat kommer också att användas i samband med en workshop på Nordic TAG i Kalmar, maj 2026. Workshopen är tänkt att sammanföra arkeologer, forskare och aktiva illustratörer för att på ett kreativt och framåtriktande sätt diskutera den arkeologiska illustrationens roll och framtid i en värld där AI-genererade bilder, 3D-scanningar m m fått en allt större roll i arkeologi- och museivärlden. Länk till konferensen: <https://lnu.se/en/meet-linnaeus-university/conferences/tag-2026/> Länk till sessionen (W5, sid 27): <https://lnu.se/contentassets/845c566886204282857e022ecdc75adf/nordic-tag-session-list.pdf>